

„INTELIGENTNÍ PLÁN“ (INTELLIGENT DESIGN) A „VĚDECKÝ“ KREACIONISMUS

Luboš Bělka

Souhrn: Darwinova teorie má zvláštní postavení v dějinách biologie a lidského myšlení vůbec. Svědčí o tom neustálý zájem jak odborné, tak i laické veřejnosti, který vyvstal v druhé polovině 19. století a přetrvává dodnes. Představuje paradigmatický zvrat v biologii a přinesla natolik nové myšlenkové podněty, že způsobila i přehodnocení obecnějších vysvětlujících vzorců. V důsledku toho pak evoluční přístup zrušil stávající monopol náboženské explanace původu lidstva. Vedle panujícího kreacionistického, a tudíž nadpřirozeného výkladu vzniku světa se v 19. století etabloval výklad nový, založený na naturalistickém principu, odmítajícím nadpřirozená vysvětlení. Evoluce, či přesněji řečeno její vědecké uchopení, však není čistě odbornou záležitostí biologů a dalších vědců zabývajících se živou přírodou. Vědní disciplína nazvaná *evoluční biologie* je tak předmětem nejenom častých diskusí, ale také nábožensky a politicky motivovaných mediálních útoků. Děje se tak především v USA, kde staronový „vědecký“ kreacionismus neztrácí na popularitě, a téměř polovina Američanů se dlouhodobě hlásí k tzv. biblickému kreacionismu, chápanému jako „vědecká“ alternativa evolučně biologického vysvětlení vzniku světa, přírody a člověka. Odtud pochází i poslední kritika evoluční teorie z pozic „inteligentního plánu“ (Intelligent Design, ID), jakožto koncepce nároková si alternativní vědecký přístup k evoluční teorii. Původně molekulárně biologická představa přerostla zejména

v posledních letech díky masivní medializaci a politizaci do podoby, která je v mnohém ohledu podobná situaci na konci 20. století, kdy se USA vyrovnávaly s „vědeckým“ kreacionismem. Příspěvek se zaměřuje na společenský, náboženský, mediální a vpsledku i politický aspekt právě probíhajících diskusí ohledně koncepce „intelligentního plánu“, jakožto prvku protievolučních hnutí v USA a jinde ve světě.

Klíčová slova: evolucionismus; inteligentní plán; Intelligent Design; „vědecký“ kreacionismus; evoluční biologie

Summary: „Intelligent Design“ and „Scientific“ Creationism

Theory of evolution, and its Darwinist and Neo-Darwinist variant occupies a special place in the history of biology and human thinking as such. This is evidenced by a continuous interest on part of scholarly as well as general public, which arose in the 19th century and has lasted since. Evolution and its scientific understanding is not solely a matter of biologists and other scientists dealing with live nature. Scientific field called evolutionary biology is a subject of numerous discussions and attacks by media, motivated by religion or politics. This is happening mainly in the USA where the revived „scientific“ creationism has retained its popularity; almost half of Americans profess so called biblical creationism, understood as the „scientific“ alternative to the evolutionary and biological explanation of the creation of the world, nature and man. Hence the last example of criticism of evolutionary biology from the standpoint of the „intelligent design (ID)“ as a concept claiming scientific attitude to the evolution theory. What was originally molecular biology idea has grown, due to massive media influence, to the form, which in many ways is similar to the situation at the end of the 20th century, when the USA had to deal with the „scientific“ creationism.

Keywords: evolutionism; Intelligent Design; „scientific“ creationism; evolutionary biology

Motto:

„Trochu se obávám, aby léta úplného popírání jakéhokoliv byt' se-beparciálnějšího a sebenevědomého fungování intence v živém světě nevyústila převratem v naprostý opak: vše je výsledkem plánu a zá- měru jednoho centrálního, v tomto případě Boha-Stvořitele. Raketový vzestup a šíření kreacionismu je vedle kolapsu komunismu druhým největším společenským divem, který jsem zažil, nemám z něj ovšem příliš radost. (...) Pevně doufám, že předchozí černá vize je jen výrazem nevědomých duševních pochodů polohumanitního škarohlída, který se probíral dějepisnými knihami víc, než je pro zdárné provozování vědy zdrávo, a že příteli Flegrovi nebude na stará kolena živořiti, jsa s nevolí trpěn na katedře inteligentního dyzajnu.“ (Komárek, 2006, s. 16)

Tak takto píše Stanislav Komárek, český biolog a filosof, o kreacionismu a „inteligentním dyzajnu“ v předmluvě ke kni- ze *Zamrzlá evoluce aneb Je to jinak, pane Darwin*. Její autor Jaroslav Flegr (2006) v ní nabízí velmi originální nedarwinistické vysvět- lení některých evolučních procesů; tolik na vysvětlení poněkud zvláštního názvu a podtitulu tohoto bestselleru. Motto předzna- menalo, čím se bude následující text zabývat.

Darwinova teorie, jedna z mnoha evolučních teorií – tato okolnost je důležitá zejména z toho důvodu, že upozorňuje na množství ne-darwinistických evolučních vysvětlení, upozorňu- je na skutečnost, že ztotožňovat celou evoluční biologii s neo- darwinismem není na místě – má zvláštní postavení v dějinách biologie a lidského myšlení vůbec. Svědčí o tom neustálý zájem jak odborné, tak i laické veřejnosti, který vyvstal v druhé polo- vině 19. století a přetrvává dodnes.

Kdyby se jednalo o běžnou vědeckou teorii, tak by jistě ne- vzbudila takovou pozornost v minulosti a současnosti, jaké se jí dostalo a stále dostává. V čem je tak výjimečná? Jednak vskutku představuje paradigmatický zvrát v biologii, a jednak přinesla natolik nové myšlenkové podněty, že s sebou přinesla i přehod- nocení obecnějších, řekněme filosofických vysvětlujících vzorců. Biologické poznatky tak přiměly myslitele přehodnotit stáva- jící myšlenkové vzorce. V důsledku toho pak evoluční přístup zrušil stávající monopol náboženské explanace původu lidstva.

Vedle panujícího kreacionistického, a tudíž nadpřirozeného výkladu vzniku světa se v 19. století etabloval výklad nový, založený na naturalistickém principu, odmítajícím nadpřirozená vysvětlení. Skutečností ovšem je, že Darwinova teorie se stala „emblemem“ či „ikonou“ evoluční teorie vůbec.

Evoluce, či přesněji řečeno její vědecké uchopení, tak není čistě odbornou záležitostí biologů a dalších vědců zabývajících se živou přírodou. Vědní disciplína nazvaná *evoluční biologie* (blíže viz např. Zrzavý – Storch – Mihulka, 2004; Mayr, 2004) je tak předmětem nejenom častých diskusí, ale také nábožensky a politicky motivovaných mediálních útoků. Děje se tak především v USA, kde staronový „vědecký“ kreacionismus neztrácí na popularitě, a téměř polovina Američanů se dlouhodobě hlásí k tzv. biblickému kreacionismu, chápanému jako „vědecká“ alternativa evolučně biologického vysvětlení vzniku světa, přírody a člověka. Odtud pochází i poslední kritika evoluční teorie z pozic „inteligentního plánu“ (Intelligent Design, ID, blíže viz např. Johnson, 1993), jakožto koncepce nároková si alternativní vědecký přístup k evoluční teorii. Původně molekulárně biologická představa přerostla zejména v posledních letech díky masivní medializaci a politizaci do podoby, která je v mnohém ohledu podobná situaci na konci 20. století, kdy se USA vyrovnávaly s „vědeckým“ kreacionismem. Příspěvek se zaměřuje na společenský, náboženský, mediální a vposledku i politický aspekt právě probíhajících diskusí ohledně koncepce „inteligentního plánu“, jakožto prvku protievolučních hnutí v USA a jinde ve světě.

V dějinách lidského myšlení se setkáváme s tím, že existují mnohá vysvětlení světa, vesmíru, přírody a člověka, a mezi nimi zaujímají významné místo rozmanitá vysvětlení náboženská na jedné straně a vysvětlení (příroda)vědecké na straně druhé. Tato vysvětlení se s postupem času od sebe stále více vzdalují, stále méně se prolínají, a je v zájmu obou těchto lidských aktivit vyhnout se konfliktu. Právě proto se mezi nimi objevuje demarkační čára, či spíše demilitarizovaná zóna, zajišťující vzájemný klid zbraní na principu rozdělení teritoria: oblast vědy náleží vědeckým profesionálům a laikům, oblast náboženství

náleží náboženským profesionálům a laikům, čili podle úsloví „Já pán, ty pán“. Pokud některá ze stran poruší nepsaná pravidla mírového soužití, následuje tu větší, tu menší konflikt. A ještě jeden důležitý princip vycházející z noetického pluralismu je vhodné v této souvislosti zmínit: Žádné ze zmíněných vysvětlení není *jediné pravdivé a vyčerpávající*.

Na přelomu druhého a třetího tisíciletí se vyjevila staronová doktrína nazývaná *Intelligent Design* (ID), česky řekněme *inteligentní plán*. Jedná se takové vysvětlení přírody, které vychází z předpokladu existence nadpřirozeného *intelligentního designéra*, který stojí za některými nevysvětlitelnými jevy, jako je například fenomén „nezjednodušitelně složité struktury“. Jinými slovy zastánci ID vysvětlují přírodu za použití mimopřírodních (lépe řečeno nadpřirozených) faktorů, podobně jako „vědecký“ kreacionismus, který je oproti ID radikálnější a tvrdí, že svět, příroda a člověk vznikl přesně v souladu s biblickým textem před zhruba šesti tisíci lety a že věda právě toto vysvětlení potvrzuje (proto tak bibličtí kreacionisté lpějí na adjektivu „vědecký“, blíže viz např. Bělka, 1998, 2006).

Vedle snahy prosadit se v očích veřejnosti vyvíjejí soudobí kreacionisté rozmanité tlaky na americké veřejné školství a pokoušejí se, zpravidla neúspěšně, začlenit svoji doktrínu do hodin biologie jako alternativní nauku k evoluční biologii.

ID a „vědecký“ kreacionismus jsou, navzdory sebeprezentujícím opačným tvrzením (viz např. Wells 2005), ne-vědecká či mimo-vědecká vysvětlení, a tudíž nemají místo v hodinách biologie, patří do náboženství. ID, jakožto „vědecký“ kreacionismus s lidskou tváří (termín viz Zrzavý, 2005) není nikde ve světě na veřejných univerzitách vyučován a jeho propagaci zajišťují soukromé vlivové agentury a think tanky, jako např. Discovery Institute v USA.

To, že vědecké vysvětlení nepotřebuje nadpřirozené jakožto prostředek vysvětlení či vysvětlování přírody ještě neznamená, že by věda nadpřirozeno popírala. Prostě se k němu nikterak nevyjadřuje, nemá na to prostředky a ani zájem.

Stvoření a evoluce se tudíž navzájem nevylučují; jejich antagonismus rozpoznává pouze „vědecký“ kreacionismus.

Po shrnutí základních tezí ohledně ID, „vědeckého“ kreacionismu a evoluční biologie bude vhodné zaměřit se na konkrétní argumentaci a podrobněji se zmínit o podstatě celého sporu jak ve světě, tak i českém prostředí, kde spor ID *versus* evoluční biologie vyvolal též určitý ohlas.

Co si o ID myslí přední čeští filosofové, badatelé, vědci? Nejprve filosof Zdeněk Kratochvíl odpovídá na dotaz „A co třetí varianta, která strká vědu a náboženství do jednoho hrnce?“ následovně:

Kreacionismus je nejhorší varianta. Paskvil v podobě inteligentního architekta nebo inteligentního designu. Čím dál častěji potkávám lidi, kteří s náboženstvím nemají nic společného, ale kteří věří na inteligentního konstruktéra, nebo mu alespoň fandí. A vždycky se lekám, co se jim stalo. Kreacionismus předstírá, že je křesťanský, ale popisuje svět jako výrobek, jako konstrukt, zatímco křesťanská věrouka je velice hrdá na to, že stvoření není výroba nebo konstrukce. Taky předstírá, že je ‚vědecký‘, ale s vědou nemá nic společného ani na úrovni metody. Nověji se místo ‚kreacionismus‘ říká ‚inteligentní design‘, jako kdyby teď už designéra potřebovalo úplně všechno.“ (Nezbeda, 2007)

Podobně ostře vyhraněný názor vůči zastáncům ID a hlavně vůči jejich ambicím má František Koukolík:

„Současná podoba inteligentního plánu je dílem konzervativního amerického ‚myšlenkového tanku‘ jménem *Discovery Institute* a jejího *Centra pro vědu a kulturu*. Phillip E. Johnson, považovaný za otce soudobého hnutí propagujícího inteligentní plán, penzionovaný profesor práva, vytvořil taktiku jeho propagace. Z jeho publikovaných děl lze citovat: ‚Naši strategii je téma inteligentního designu, které v podstatě znamená realitu Boha dostat před akademický svět a do škol.‘ Nebo: ‚Otázka zní: Jak zvítězit? Odtud jsem začal vyvíjet to, co nyní v plně rozvinuté podobě vidíte jako *strategii klínu*. Držte se nejdůležitější věci... Bibli a knihu Genesis postavte mimo debatu, protože se nechcete dostat do takzvané dichotomie Bible-věda. Formulujte argumentaci takovým způsobem, že ji bude poslouchat sekulární akademický svět. To znamená soustředit se na formulaci: potřebujete Tvůrce ke stvoření, nebo to dokáže příroda sama? Přičemž odmítnete odbočit k dalším tématům, o což se debatující vždy snaží.‘ Johnson a další představitelé

intelligentního plánu cíleně užívají takové formulace, aby inteligentní plán jako vědecká teorie vypadal. Slova náboženství nebo Bůh neuvžívají. Rozpočet Discovery Institutu jsou čtyři miliony dolarů, dostává finanční podporu z 22 nadací, nejméně dvě třetiny z nich jsou náboženské misie.“

(Koukolík, 2006)

A do třetice Václav Hořejší, český molekulární genetik:

„Zastánci ID někdy říkají, že nejsou ideologicky předpojatí, ale že přirozenými evolučními mechanismy prostě nelze vysvětlit vznik takzvaných ‚neredukovatelně složitých struktur‘; jako příklady uvádějí například pozoruhodně složité ‚molekulární motory‘ bakteriálních bičíků a donedávna také třeba oko obratlovců. Mezitím se ovšem našla spousta jednodušších typů očí, takže tento příklad zastánci ID potichu opustili. S evolucí je to něco podobného, jako když se před staletími vedl spor o geocentrický versus heliocentrický model vesmíru. Nakonec se ukázalo, že nový model vlastně vůbec není v rozporu s náboženským světonázorem a už dávno s tím nikdo nemá žádný problém. Divím se, že s přirozenou evolucí jako ‚metodou stvoření‘ stále někteří problémy mají“

(Hořejší – Vácha, 2006)

Samozřejmě by nyní bylo na místě ocitovat v podobném rozsahu argumenty strany opačné, tedy zastánců ID a „vědeckého“ kreacionismu. Avšak ještě před tím je třeba vyjasnit si vztah mezi oběmi verzemi neokreacionismu, totiž ID a „vědeckého“ kreacionismu. Český vědec Jiří Vácha se v dialogu s výše citovaným Václavem Hořejším domnívá, že mezi nimi je takový rozdíl, že je nelze řadit do stejné myšlenkové tradice:

„Chtěl bych vás také upozornit, že mezi původním kreacionismem v USA, reprezentovaným například Duanem Gishem, a dnešním ID je jeden zásadní rozdíl, který by nebylo poctivé přehlížet: zastánci ID jsou evolucionisty, tj. přijímají evoluci, zatímco původní kreacionismus nikoliv. Zamlžování tohoto rozdílu souvisí s jiným zamlžováním, a to rozdílu mezi faktem evoluce a jejími hybnými silami; ve vytváření této mlhy si často podávají ruce ‚ultras‘ obou táborů. K otázce, co nebo kdo za ID stojí (nemyslím tím americké imperialisty), ale designéra světa vlastního, imanentního nebo transcendentního, faktor osobní, nebo neosobní, se zastánci intelligentního plánu nevyjadřují a přenechávají to

moudře filosofii, jak ukázalo nedávné reprezentativní sympozium ID směru v Praze.“ (Hořejší – Vácha, 2006)

Zde ovšem s J. Váchou souhlasit nelze. Mezi „vědeckými“ kreacionisty a zastánci ID není principiální rozdíl, spadají do stejné myšlenkové tradice. Co se týče identity ID (neboli „co nebo kdo za ID stojí“), dopouští se J. Vácha typické argumentace, která do biologie nepatří a celou záležitost přenechává jiným, tj. vytváří z ní v tomto případě ideologii. Postuluje ve vědě něco, co ji přesahuje (ID), a tvrdí, že odpověď na to musejí dodat jiní. Zajímavé je, že tento metodologický postulát evoluční biologové nepoužívají a naopak všechna vysvětlení, ke kterým by potřebovali například teology, vykazují mimo vědu.

Jak již bylo uvedeno, ID a „vědecký“ kreacionismus vycházejí ze stejného myšlenkového podkladu, jedná se o dvě varianty téhož. Psal o tom již před lety pražský biolog a filosof Anton Markoš a psal o tom v době, kdy ještě termín ID neměl tu popularitu, jakou má dnes, vlastně se ještě nepoužíval⁽¹⁾. Zamýšlel se nad „klasickou“ kreacionistickou knihou A. E. Wildera Smithe *Přírodní vědy neznají žádnou evoluci* (Wilder Smith, 1981) a napsal:

„...copak někdo viděl kovový odlitek, aby se sám zformoval do tvaru motoru? ... aby z odlitku vznikl stroj, říká [A. E. Wilder Smith], vedle hmoty a energie tady musí být ještě třetí, teleonomický člen: intelligence, design, how know. Prostě konstruktér, v jehož hlavě projekt vznikne, v jehož dílně je připraven projekt a nástroje, a všechno dohromady vnutí hmotě tvar. Jestliže uznáme, že z kovového bloku samovolně stroj nevznikne, jak může inteligentní člověk věřit nesmyslu, že vznikly samovolně tak složité stroje, jakými živé organismy bezesporu jsou. A tak musíme v pozadí života uznat přítomnost Velkého Konstruktéra, který celé dílo vytvořil.“ (Markoš, 1991, s. 451)

A Anton Markoš ještě dodává:

„Autor [A. E. Wilder Smith] tedy sdílí s kritizovanými neodarwinisty společný svět, svět mechanického materialismu, ve kterém živé bytosti nejsou nic než stroje. A protože nikdo nepochybuje o tom, že smysl existence stroje je mimo stroj sám, je nutno předpokládat Velkého

Konstruktéra: v jednom případě je jím Bůh, ve druhém Přírodní Výběr. A tohle všechno se píše v letech *osmdesátých* 20. století.“

(Markoš, 1991, s. 452)

Podobně to ostatně popisují – i když z přesně opačných pozic – samotní „vědečtí“ kreacionisté. Velmi zajímavé je podívat se na to, jak se stavějí zastánci „vědeckého“ (v tomto případě „biblického“) kreacionismu k ID. Čelný představitel organizace *Answers in Genesis* (www.AnswersinGenesis.com) Carl Wieland neshledává podstatnějších rozdílů mezi oběma názory – přestože se ID často od „vědeckého“ kreacionismu distancuje – vytyká však zastáncům ID především dvě věci: jednak že se odmítají vyjádřit k identitě inteligentního designéra, a jednak že připouštějí možnost, že svět je starší více než 6000 let:

„Víte však, že se Hnutí Inteligentního Designu (IDM) obecně aktivně distancuje od biblického stvoření? IDM zahrnuje lidi z mnohých nechristianských náboženství a jejich přístup nespécifikuje, kdo by měl být ten designer. Toto nechává otevřené dveře pro všechny druhy podivných idejí, včetně idey, že i mimozemšťané mohou být těmi designery – idea propagovaná dnes mnohými kulty UFO. Argumenty pro design jsou mocné, když jsou používány ve spojitosti s biblickým záznamem původu, a my zdůrazňujeme opatrnost pro používání ID jako jediného mechanismu.“

(Wieland, 2002) ⁽²⁾

O tom, že ID je představa, koncepce, s níž se již dějiny vyrovnaly kdysi ve středověku, svědčí Occamova břitva, která říká, že pokud existuje přirozené a přírodní vysvětlení, tak není nutné hledat vysvětlení nadpřirozené, totiž mimovědecké, například náboženské. Pokud existuje vysvětlení jednoduché, nehledejme vysvětlení složité. Hypotéza Boha nemá v přírodovědě místo už dávno, a je tomu tak proto, že věda a náboženství se prostě v určitém dějinném období obou těchto aktivit nebyly s to vyrovnat v záležitostech kompetence, a proto se musely rozejít. Jakékoliv dnešní námluvy jsou poněkud zpozdilé.

Jestliže zastánci ID v jedné větě hovoří o tom, že se na jedné straně hlásí k evoluci, že tedy nejsou kreacionisté, a na straně druhé tvrdí, že vývoj je možný pouze jakožto vnitrodruhová

modifikace, že se odehrává jenom v rámci druhu, pak nutně vzniká otázka po původu jednotlivých druhů. Kdy a jak se na Zemi objevily? Současně, nebo postupně? Vznikaly nezávisle na sobě, nebo je zde nějaká, například vývojová souvislost? Zastánci ID s oblibou uvádějí příklady, jako je třeba složitá klasická pastička na myš, a mají pravdu v tom, že spontánně nic takového vzniknout nemůže, stejně jako třeba hodiny či jakýkoliv složitý, ale vlastně i jednoduchý mechanismus (Diskusi ohledně pastičky viz Mihulka, 2005). Takových příkladů by se dalo najít více. Ale proč se zastánci ID vyhýbají otázce vzniku druhů? Je tomu tak proto, že by museli otevřeně deklarovat, že vlastně nejsou evolucionisté, ale antievolucionisté kreacionistického typu?

Podívejme se ale na argumentaci předního zastávce ID Michaela Behe, a poslyšme, jak se vyjadřuje ke kardinální otázce ID, totiž *identitě inteligentního designéra*:

„Vědecká obec má ve svých řadách mnoho vynikajících vědců, kteří si myslí, že existuje něco nad přírodou, a mnoho vynikajících vědců, kteří jsou přesvědčeni o opaku. Jak se tedy věda ‚oficiálně‘ postaví k otázce identity tvůrce? Bude se v učebnicích biochemie výslovně psát, že ‚to udělal Bůh‘? Ne, otázku identity tvůrce věda prostě řešit nebude. (...) I když je existence účelného uspořádání v biochemii buňky snadno viditelná, identifikace tvůrce vědeckými metodami může být nesmírně obtížná. (...) Pokud se o její zodpovězení chtějí zatím pokusit filosofie a teologie, my vědci bychom jim měli popřát hodně zdaru, ale zároveň bychom si měli vyhradit právo vstoupit do jejich rozhovoru, jakmile k němu věda bude mít víc co dodat.“ (Behe, 2001, s. 266–267)

Ta záležitost s filosofií není tak nezáludná, jak by se na první pohled zdálo. Tvrzení, že evoluční biologové vlastně nejsou (přírodo)vědci, ale filosofové (či dokonce ideologové), má pozoruhodné konsekvence. Jednak lze předpokládat, že by se jim samotným takové označení vůbec, ale vůbec nezamlouvalo (přestože se z nich množství nikoliv menší než malé pyšní titulem Ph.D., zejména těch mladších u nás – starší jsou jenom *kandidáti věd*), a hlavně by mohlo vést k závěru, že vlastně nedělají žádnou vědu, která je univerzální a sjednocená podle jedněch

pravidel, totiž podle vědeckých standardů. Pokud jsou vědci, musejí se přísně držet pravidel vědecké práce; pokud se jich ne-
drží, dříve či později budou z mezinárodní vědecké komunity
vyloučeni, jejich práce nenaleznou uplatnění v mezinárodních
vědeckých časopisech, jejich působení na univerzitách či vě-
deckých pracovištích bude omezeno až zrušeno – budou vě-
deckou komunitou zařazeni mezi ne-vědce, někteří dokonce
i mezi pseudovědce. Ne-vědci jsou například filosofové: to, že
je někdo ne-vědec, ho nikterak z akademické obce nevyluču-
je, například filosofové jsou toho jasným dokladem. Jedna věc
je *akademická* obec a druhá věc je (*příroda*)*vědecká* obec. Jenže
to může mít i daleko zajímavější důsledek, jak navrhuje Jan
Horník. Domnívá se, že pokud je na veřejných školách v USA
soudním rozhodnutím zakázáno vyučovat ID (neboť se jedná
o náboženství, nikoli vědu), tak stejný metr by se měl vlastně
uplatnit i na evoluční biologii, neboť i tato disciplína pracuje se
stejnými prostředky jako ID, doslova navrhuje: „Proč by tedy
nemohly být účty jaksi vyrovnány? Když ne Stvořitel, tedy ani
žádná evoluce!“ (Horník, 2005, s. 61)

Ve skutečnosti se ze strany Jana Horníka jedná buď o ne-
dorozumění, nebo dokonce o záměrnou manipulaci – rozsu-
dek se totiž nikterak nevztahuje na rozmanité filosofie (plural
je namístě, tím se liší od přírodovědy, kde je naopak namístě
singulár: filosofie je z principu pluralitní a partikulární, příro-
dověda pak singulární a univerzální), ale vztahuje se pouze
na (*příroda*)*vědy* a řeč je pouze o veřejném středním školství.
Horníkova obhajoba koncepce ID je založena na předpokladu,
že se nejedná ani o vědu, ale ani o náboženství:

„Kdyby si ale všichni účastníci sporu dokázali uvědomit, že se v pří-
padě teorie ID pohybují na filosofické půdě a neprovozují tedy žád-
nou moderní vědu ani náboženství, nemusela by argumentace soudu
vést k tak absurdním logickým důsledkům, že by se měla na státních
školách například automaticky zakázat každá teorie, která dokazuje
Absolutno.“ (Horník, 2006, s. 64)

Tady udeřil hřebíček přímo na hlavičku – jak již bylo řečeno
nejde o zákaz filosofie na školách, ale jde o vytyčení demarkační

čáry mezi vědou a ne-vědou! Filosofie, metafyzika, je z principu pluralitní a neuniverzální, neboť postihuje rozmanité světové názory, v tomto smyslu je legitimní *každý* názor, neboť filosofie není totéž co (přírodo)věda. Jenže pokud připustíme „detekci inteligence“, jak o tom hovořil Jiří Vácha⁽³⁾, tak máme problém. Pak musíme ovšem připustit, že tato „inteligence“ je různými světovými názory, různými filosofiemi, ideologiemi a náboženstvími vysvětlována různě. To je pochopitelně na místě a v pořádku; jde jenom o to, že vycházíme z předpokladu, že žádné takové vysvětlení není jediné pravdivé, žijeme přece v tolerantním světě... A Jan Horník uzavírá: „... ani samotná evoluční teorie nemá sebemenší šanci obstát jako současná moderní věda, budou-li na ni kladeny stejné nároky jako na teorii ID.“ (Horník, 2006, s. 67)

Snaha prohlásit, že evoluční biologie obecně a Darwinova teorie zvláště je stejná jako jiná náboženství, je typickou „vědecko“ kreacionistickou argumentací, známou nejméně půl století. Navazuje na ni, zřejmě nevědomky, Jiří Pehe: „Potíž spočívá v tom, že celá řada významných filosofů i vědců si myslí, že darwinistická teorie evoluce není ničím jiným než formou sekularizované víry.“ (Behe, 2005, s. 5)

Toto tvrzení je nepodložené, respektive směšuje hned několik věcí dohromady. Především zaměňuje nárok přírodovědy vysvětlit přírodu přirozeným, nikoliv nadpřirozeným způsobem s monoteistickým vysvětlením vzniku světa, a dále pak zaměňuje či dává do stejné roviny vědeckou a náboženskou víru. Problém je v tom, že věda neimputuje žádné poznatky do náboženství, to je přesně naopak (bible jako učebnice přírodovědy). A dále se domnívá, že obě vysvětlení – přírodovědecké a náboženské – jsou na stejné rovině. Nejsou, a je tomu tak proto, že vědecké vysvětlení je jenom jedno (je jen jedna biologie), kdežto náboženských vysvětlení jsou přehřsle (není jedno náboženství). To, že George W. Bush vychází z předpokladu, že jeho náboženské vyznání má možnost a schopnost intervenovat do vědy, není až tak překvapivé, co však je zvláštní, je názor Jiřího Pehe, který nepřiznává (zamlčeně) jiným náboženstvím právo na vlastní „inteligentní design“⁽⁴⁾.

A dále:

„Bush tedy nijak neoslabuje nároky vědy, když tvrdí, že teorie evoluce by měla být brána jen jako hypotéza, protože na některé otázky s ní spojené neexistují autoritativní odpovědi. Není prostě jasné, v čem je darwinistická teorie ‚vědecktější‘ nebo méně náboženská, než je teorie inteligentního plánu.“ (Pehe, 2006, s. 9)

Ano, Jiřímu Pehe to jasné není, ale neměl by asi od sebe odvozovat vše – pochopitelně to všechno závisí na tom, jak definujeme vědu a jak definujeme náboženství. Pozoruhodné je, že Jiří Pehe v první části svého příspěvku nehovoří o náboženství, ale o „sekularizované víře“ v souvislosti s darwinismem, v závěru již pak hovoří o náboženství v souvislosti s darwinismem. A uzavírá:

„Ačkoliv nám věda v posledních dvou letech nabídla neuvěřitelné množství objevů a vysvětlení (a tento trend dále akceleruje), odpovědi na základní otázky po smyslu existence nemá.“ (Pehe, 2006, s. 9)

Představa, že by věda měla odpovídat na základní otázky po smyslu existence je čirý scientismus. To by jistě stálo za rozvedení, ale zde na to není místo. Tak snad ve zkratce: domnívat se, že věda má za úkol právě toto, znamená potvrdit to, co Jiří Pehe vědě imputuje:

„Teorie evoluce je vědecká tam, kde sleduje a popisuje konkrétní procesy změny od jistých forem života k jiným. Tam, kde se snaží sebe samu prezentovat jako konečnou a jedinou autoritativní odpověď na povahu dosavadního vývoje hmoty i života, začíná se jevit jen jako druh víry. Anebo, chcete-li, jen jako hypotéza, kterou lze ověřit zrovna tak těžko jako teorii inteligentního plánu.“ (Pehe, 2006, s. 9)

Ano, s tím lze souhlasit, ale jen s tou výhradou, že Jiří Pehe zde zaměňuje vědu a scientismus. Ten absolutní explanační nárok je povýtce náboženský a není vědecký, chybí mu pokora. Jenže u skutečné vědy tomu tak není. Věda přeci dobře ví, kde jsou její meze, a je to právě scientismus, který to neví (existuje jediná pravda, a to je pravda vědy). Věda ponechává vědci jeho osobní náboženské vyznání (ať už je věřící, agnostik, či ateista),

to je doména, do níž nezasahuje, a chce po něm jediné – aby tento požadavek uplatňoval i na ostatní. Věda nemůže suplovat náboženství a *vice versa*.

Odluka teologie a (přírodo)vědy ovšem není podle mého názoru „mírová a pohodlná“⁽⁵⁾, ale naopak se jedná o výdobytek vědy, vyvzdorovaný na starším druhu poznání, totiž na různých formách teologie. Navíc má tato separace i svoji institucionální stránku, totiž odluku církve od státu, což představuje čin nikoliv proticírkevní či protináboženský, naopak, je to čin zajišťující svobodu náboženského vyznání. Je to obrana církví a náboženských společenství před státem, před jeho zvlůl a případnou arogancí. V prvním dodatku k Ústavě Spojených států amerických ze dne 17. září 1787, přijatého v roce 1791, se doslova praví:

„Kongres nesmí vydávat zákony, zavádějící nějaké náboženství, nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství; právě tak nesmí vydávat zákony omezující svobodu tisku, právo pokojně se shromažďovat a právo podávat státním orgánům žádosti o nápravu křivd.“
(Ústava, 1990)

Toto oddělení státu a církve (náboženství) bylo právě v USA motivováno ochranou církve před státní intervencí. Otcové zakladatelé chtěli v Novém světě nalézt místo, kde náboženská svoboda najde svého uplatnění, místo, kde stát nebude ovlivňovat rozmanité náboženské zájmy a kde oproti Starému světu najdou náboženskou svobodu. Ve jménu tohoto pojetí je pak účelné (a dobré) vytyčit demarkační linii mezi sekulárním státem a partikulárním náboženstvím. Toto pravidlo by mělo analogicky platit i o vztahu vědy a rozmanitých teologií.

Je tedy spor mezi evolucionisty a kreacionisty sporem mezi nevěřícími, ať již přímo ateisty, či agnostiky, a mezi věřícími, především pak křesťany? Podle mého názoru nikoliv, a právě posunování diskuse do tohoto rámce vytváří základní nedorozumění a hlavní překážku možného dialogu vědy a náboženství. Zastánci *hypotézy inteligentního designéra* to ovšem vidí jinak:

„Nyní proti sobě stojí přívrženci takzvaného inteligentního designu a evolucionisté, přičemž obě strany argumentují nejnovějšími

vědeckými poznatky. (...) Kreacionisté by sice rádi diskutovali, avšak většina evolucionistů se odmítá s tou ‚bandou zpátečníků kolem inteligentního designu‘ vůbec bavit. A sblížení stanovisek není zjevně možné, neboť jde v podstatě o spor ateistů s věřícími, a nelze prostě věřit či nevěřit jen tak napůl, i když se naprosto přesvědčivě nedá dokázat žádná z obou teorií.“ (Jún, 2005, s. 13)⁽⁶⁾

Co jim tak vadí na hypotéze inteligentního designu? Podle M. J. Behe to je jejich neochota uznat, že nadpřirozeno patří do vědy:

„... nejsilnější důvod, proč se věda zdráhá přijmout teorii účelného uspořádání podle záměru inteligentního činitele, také vychází z filosofických úvah. Mnozí lidé, včetně mnoha významných a uznávaných vědců, prostě *nechtějí*, aby nad přírodou něco existovalo. Nechtějí, aby přírodu ovlivňovala nějaká nadpřirozená bytost, i kdyby toto její působení bylo jen krátké a naprosto konstruktivní.“ (Behe, 2001, s. 258)

Ale je tomu skutečně tak? Je toto hlavní důvod, proč se vědci zdráhají tuto hypotézu přijmout? Domnívám se, že nikoliv; vědci se pouze pokoušejí vytvořit demarkační linii mezi vědou a náboženstvím, odloučit sféru veřejnou a profesionální (věda) od sféry privátní, intimní a osobní (náboženství). Proč tomu tak je? Odpověď je zřejmě v samotných principech vědy a v nedávné době ji (znovu)formuloval Richard Dickerson, který říká, že:

„Věda je v podstatě hra. Je to hra s jedním hlavním a určujícím pravidlem: Dívejme se, jak dalece a v jakém rozsahu můžeme vysvětlit chování fyzického a materiálního světa z hlediska čistě fyzických a materiálních příčin, aniž bychom se odvolávali na nadpřirozeno. Akceschopná věda nezaujímá žádné stanovisko ohledně existence či neexistence nadpřirozena; pouze požaduje, aby tento faktor nebyl uplatňován ve vědeckých vysvětleních. Vypočítávání zázraků vykonaných za zvláštním účelem jako vysvětlení je určitou formou ‚intelektuálního podvádění‘“ (Behe, 2001, s. 253–254)

Jinými slovy – odmítnutí nadpřirozena je metodologická, nikoliv světonázorová pozice. Toto je důležitý moment založený na dějinách dialogu vědy a náboženství. Dickersonův princip

není ani ve prospěch ateismu a ani ve prospěch jakéhokoliv náboženství. Prostě jenom říká, že je třeba náboženství, teologii a vědu oddělit a nemíchat dohromady. Věda v principu nemůže vysvětlovat Boha, či boha, či jakoukoliv náboženskou kategorii nadpřirozena, stejně tak jako rozmanité teologie nemohou nahrazovat (přírodo)vědecké bádání. Dobře to lze ilustrovat na přístupu Jana Zrzavého, který odmítá nadpřirozeno jakožto „vysvětlovadlo (explanans) věcí, které pozorujeme (explanandum)“:

„Říká-li někdo, že myšlenka vzniku světa (nebo čehokoliv) Boží intervencí nebyla (jakože opravdu nebyla) vyvrácena, neříká úplnou pravdu: ona být vyvrácena nemůže, neboť cokoliv objevíme, může být interpretováno jako Jeho dílo, pokud platí, že cesty Boží jsou vskutku nepochopitelné. (...) Evoluce není věc, evoluce je hypotéza, kterou jsme si vymysleli, abychom se zbavili Boha, neboť jsme zjistili, že Bůh je vysvětlovadlo zřetelně méněcenné. (...) Že Bůh a stvoření mohou mít pro člověka jiný význam než vysvětlovací, vím, a shledávám to v tomto kontextu irelevantním. Užitečnost či neúžitečnost Boha a stvoření v jiných kontextech musí být hodnocena samostatně, asi i někým jiným.“
(Zrzavý, 1998, s. 44–45)

Biologové sami Stvořitele či stvořitele jako vysvětlující biologický princip nepotřebují. Bůh není biologická kategorie. Je tomu tak proto, že jsou ateisté, agnostici? Nikoliv, oni prostě náboženské debaty zabývající se biologickou problematikou přenechávají náboženským specialistům či profesionálům na náboženství, nebo lidem, kteří se o různá náboženství zajímají.

Poznámky:

⁽¹⁾ Ostatně první kniha prosazující ID vyšla ve stejném roce jako Markošův článek, v roce 1991. Byla to publikace právníka Philipa E. Johnsona *Spor o Darwina* (Darwin on Trial, česky vyšla v roce 1996) vydaná ve spolupráci s Discovery Institute, *think tankem* zastánců ID v USA; viz např. Heřt Jiří, „Kreacionismus versus evoluční teorie“, <http://www.rvp.cz/clanek/221/398>.

⁽²⁾ Překlad do češtiny je zachován přesně podle citovaného zdroje, zasluhoval by ovšem přeložit do srozumitelné podoby.

⁽³⁾ Jednalo se o přednášku nazvanou „Účelnost bez účelu: meze darwinismu“ a konanou v Brně 6. listopadu 2006.

⁽⁴⁾ O existenci islámského ID, jakožto protievolučního fundamentalistického učení viz např. Kovács (2006); viz též Yahya (2002).

⁽⁵⁾ Jak o tom hovoří Hana Librová: „Teologické výzvy, například k omezení genetického inženýrství, jsou dnes nepočtené a bezzubé; přírodovědci se mohou na pohodlnou a mírovou odluku svých věd od teologie spolehnout.“ (Librová, 2005, s. 20)

⁽⁶⁾ Zvýraznění LB. O tom, že autor stojí na jedné straně sporu, svědčí jeho následující věty: „Když všechny ty nadhozené otázky znovu zvažuji a promýšlím, představa inteligentního designu se mi zdá být tou logičtější a člověku bližší odpovědí. Pokusu být nezaujatým pozorovatelem se za dané situace s radostí vzdávám.“ (Jún, 2005, s. 17)

Literatura:

BEHE, M. J. *Darwinova černá skříňka*. Praha: Návrat domů, 2001.

BĚLKA, L. *Evolucionismus a vědecký kreacionismus*. Brno: CERM, 1998.

BĚLKA, L. „Inteligentní plán“ a „vědecký“ kreacionismus: antievolucionismus v praxi. In BUBÍK, T., PRÁZNÝ, A., HOFFMANN, H. (eds.) *Náboženství a věda*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 33–41.

FLEGR, J. *Zamrzlá evoluce aneb Je to jinak, pane Darwin*. Praha: Academia, 2006.

HEŘT, J. Kreacionismus versus evoluční teorie. <http://www.rvp.cz/clanek/221/398>

HORNÍK, J. Evoluce a americký soud o teorii inteligentního designu. – Díl I. *Distance: revue pro kritické myšlení*, 2005, roč. 8, č. 4, s. 59–66.

HORNÍK, J. Evoluce a americký soud o teorii inteligentního designu. – Díl II., *Distance: revue pro kritické myšlení*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 69–80.

- HOŘEJŠÍ, V. – VÁCHA, J. Je inteligentní plán jen pseudovědeckou teorií? *Literární noviny* 24. 4. 2006 (<http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=2013>).
- JOHNSON, P. E. *Spor o Darwina*. Praha: Návrat domů, 1993.
- JŮN, J. Co s námi bude? *Revue Prostor*. 2005, č. 65–66, s. 12–17.
- KOMÁREK, S. Zamrzlé vzpomínky a evoluční trendy v evoluční biologii. In FLEGR J. *Zamrzlá evoluce aneb je to jinak, pane Darwin*. Praha: Academia, 2006, s. 13–16.
- KOUKOLÍK, F. Bitva o inteligentní plán. *Přítomnost* (viz též <http://www.pritomnost.cz>) zima 2006.
- KOVÁCS, A. „Pozvanie k pravde“: Harun Yahia a islámský kreacionismus. In BUBÍK, T., PRÁZNÝ, A., HOFFMANN, H. (eds.) *Náboženství a věda*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 88–99.
- LIBROVÁ, H. Pozor na pokrok: Ještě k debatě o stvoření světa. *Respekt*, 2005, roč. 16, č. 46, 14.–20. listopad 2005, s. 20.
- MARKOŠ, A. Kdybych byl kreacionistou, napsal bych to jinak. *Vesmír*, 1991, roč. 70, č. 8, s. 451–452.
- MAYR, E. *Čo je to evolúcia: Aktuálny pohľad na evolučnú biológiu*. Bratislava: Kalligram, 2004.
- MIHULKA, S. Pražský sabat inteligentních designérů a pastičky na myši, *Mladá fronta Dnes*, 29. října 2005.
- NEZBEDA, O. Hlavně to neříkat moc nahlas. Se Zdeňkem Kratochvílem o temném Hérakleitovi, kultu úspěchu a protikladech světa. *Respekt*, 2007, roč. 18, č. 28, s. 14–15, 9.–15. července.
- PEHE, J. Je Darwinova teorie evoluce vědecká? *Lidové noviny*, 16. srpna 2005, s. 9.
- Ústava Spojených států amerických ze dne 17. září 1787*. Reflex, Praha, 1990.
- WELLS, J. *Ikony evoluce: Ikony evoluce versus vědecké důkazy*. Praha: Návrat domů, 2005.
- WIELAND, C. Inteligentní Design se šíří. <http://www.cestapanujiciho.cz/>, orig. text viz: http://www.answersingenesis.org/docs2002/0830_IDM.asp, 30. srpen 2002.
- WILDER-SMITH, E. A. *Přírodní vědy neznají žádnou evoluci*, Řím: Křesťanská akademie, 1981.

- YAHYA, H. *Darwinism Refuted: How the Theory of Evolution Breaks Down in the Light of Modern Science*. New Delhi: Goodword, 2002.
- ZRZAVÝ, J. Evoluce, stvoření a Voltairův krejčí, *Vesmír*, 1998, roč. 77, č. 1, s. 44–46.
- ZRZAVÝ, J. Designéri nad Prahou: Matka měst bude hostit bitvu o Darwina. *Respekt*, 2005, roč. 16, č. 42 (17.–23. říjen), s. 20.
- ZRZAVÝ, J. – STORCH, D. – MIHULKA, S. *Jak se dělá evoluce: Od sobeckého genu k rozmanitosti života*. Praha–Litomyšl: Ladislav Horáček, Paseka, 2004.

Kontakt na autora:

doc. PhDr. Luboš Bělka, CSc.

Ústav religionistiky Filosofické fakulty Masarykovy univerzity

Arna Nováka 1

602 00 Brno

e-mail: belka@phil.muni.cz

MULTIKULTURALITA A VÝCHOVA K OBČANSTVÍ

Miroslav Dopita a Antonín Staněk
(eds.)

Sborník příspěvků ze 14. ročníku Letní školy
pro učitele občanské výchovy a základů
společenských věd „Multikulturní dimenze
v RVP ZV a její reflexe v ŠVP prostřednictvím
výchovy k občanství“, konané ve dnech
20.–24. srpna 2007 na Pedagogické fakultě
Univerzity Palackého v Olomouci.

Sborník je vydán s pomocí neinvestiční dotace č. 15089/07-22 v rámci programu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR „Podpora vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturální výchovy v roce 2007“, a dále je financován z Evropského sociálního fondu v rámci Operačního programu „Rozvoj lidských zdrojů“, spolufinancovaného ze státního rozpočtu ČR prostřednictvím dotace Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy číslo 10 321/06-27-502, poskytnuté občanskému sdružení SPHV na projekt „Člověk a společnost internetem i slovem“, který je realizován v rámci grantového schématu Zkvalitňování vzdělávání ve školách a školských zařízeních.

Klíčová slova:

Výchova k občanství, vzdělávání, multikulturalita, školní vzdělávací program, rámcový vzdělávací program, ekonomie, společnost, občan, identita, Evropa, kultura, vědecký kreacionismus, gender, filozofie

Sborník posuzovali:

doc. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D.

Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci

PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích

Sborník neprošel jazykovou úpravou,
za správnost odpovídají autoři příspěvků.

Copyright © SPHV, o. s. a Univerzita Palackého v Olomouci, 2007

Editors © Miroslav Dopita a Antonín Staněk, 2007

Czech Edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2007

ISBN 978-80-87027-37-0

OBSAH

Úvod.....	7
1.	
Česká společnost pohledem ekonoma a sociologa	
Prognostická reflexe ekonomických reforem.....	12
Valtr Komárek	
K některým problémům společnosti vzdělání.....	29
Jan Keller	
2.	
Občan a Evropa	
Občanská společnost a evropská identita.....	44
Petr Sak	
Prostředí utváření evropské identity.....	66
Jitka Skopalová	
Multikulturní občanství.....	77
Miroslav Dopita	
Žák jako občan České republiky i Evropské unie - „homo europaeus“.....	86
Antonín Staněk	
3.	
Dimenze multikulturality	
Konflikty kultur a postmoderní filosofie.....	98
Zdeněk Novotný	
„Inteligentní plán“ (Intelligent Design) a „vědecký“ kreacionismus.....	108
Luboš Bělka	
Postavení žen ve společnosti.....	127
Zdenka Nováková	